

กระบวนการพัฒนาผู้เรียนตามแนวพระพุทธศาสนาในสังคมไทย The Process of Learner Development According to the Concept of Buddhism in Thai Society

พระศักดิ์ดา ฉันทโก (สุวรรณา)¹, สมศักดิ์ บุญปู้²
Phra Sakda Chandako (Suwanta), Somsak Boonpoo

บทคัดย่อ

กระบวนการพัฒนาผู้เรียนตามแนวพระพุทธศาสนาในสังคมไทยนี้ ผู้เขียนมีจุดมุ่งหมายในการนำหลักไตรสิกขา 3 คือ ศีล สมาธิ และปัญญา มาเป็นองค์ความรู้หรือเครื่องมือ เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ให้เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการเรียนการสอนของครูหรือสถานศึกษาที่ดำเนินการจัดการศึกษา สามารถทำให้ผู้เรียนมีพัฒนาการครบทั้ง 4 ด้าน อันประกอบด้วย พัฒนาการทางด้านกาย (กายภาวนา) พัฒนาการทางด้านสังคม (ศีลภาวนา) พัฒนาการทางจิต (จิตภาวนา) และพัฒนาการทางด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) โดยใช้หลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นสื่อประกอบกิจกรรมการจัดการเรียนการสอน เพื่อพัฒนาและปลูกฝังให้ผู้เรียนเป็นคนดี คนเก่ง และมีคุณธรรมอยู่ในจิตใจ จนผู้เรียนสามารถพัฒนาตนเองให้เป็นเยาวชนที่ดีของสังคมไทยได้

คำสำคัญ: กระบวนการพัฒนาผู้เรียน/ พระพุทธศาสนา/ สังคมไทย

Abstract

The aim of writing 'the process of learner development according to the concept of Buddhism in Thai Society' is to bring the principle of tri-sikkha, the threefold learning of morality, concentration and wisdom to be the set of knowledge or the tools for applying to the relevance of studying and teaching activities of teachers or schools or learning institutions in the capacity of improving learners' overall development in the 4 ways of body (body development), society (moral development), mentality (mental development) and wisdom (insight development) by using the principles of Buddhaddhamma in Buddhism as the instruction medias to develop and cultivate the learners to become good and smart persons with virtue in their minds, and until they are able to develop themselves as the good youths of Thai society.

Keywords: The Process of Learner Development/ Buddhism/ Thai Society

¹ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., อาจารย์ที่ปรึกษา ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา หัวหน้าภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทนำ

สังคมไทยในโลกยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งเกิดขึ้น ณ ปัจจุบันนี้ เป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความเจริญก้าวหน้าทุกๆ ด้านในสังคมไทย โดยเฉพาะโลกแห่งการใช้สื่อเทคโนโลยีที่ทันสมัยมากขึ้น หรือแม้แต่การรับเอาวัฒนธรรมของตะวันตกเข้ามาใช้ในสังคมไทย และอื่นๆ อีกมากมาย อาจจะกล่าวได้ว่าสังคมในประเทศไทย ถ้าใครไม่ทันต่อยุคเทคโนโลยีถือว่าไม่ก้าวหน้าต่อโลกเทคโนโลยีสมัยใหม่ จนกระทั่งปัจจุบันนี้ต้องยอมรับว่ากระบวนการพัฒนาผู้เรียนในประเทศไทยได้นำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้เป็นสื่อประกอบการจัดการกิจกรรมการเรียนการสอนตามสถานศึกษาเกือบทุกแห่งของประเทศไทย จนทำให้ผู้เรียนบางกลุ่มมีความเข้าใจว่าเทคโนโลยีที่ทันสมัยเหล่านั้นเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตตนเอง ไม่ว่าจะเป็นด้านการติดต่อสื่อสาร การคิด แก้ปัญหาต่างๆ ของชีวิต ฯลฯ มุมมองของผู้เขียนได้ดำรงชีวิตอยู่คู่กับพระพุทธศาสนาเมื่อครั้งบวชเรียนมาตั้งแต่ตอนเป็นเด็กฯ จนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ เคยได้ย่นักการศึกษาหลายท่านได้กล่าวว่า “ศีลธรรมของเยาวชน (ผู้เรียน) คือสันติภาพของโลก” สะท้อนให้เห็นว่าตามแนวทางพระพุทธศาสนามุ่งเน้นการพัฒนาผู้เรียนทางด้านจิตใจและแนวทางแห่งการประพฤติปฏิบัติ หรือเรียกอีกอย่างว่า เรียนแล้วต้องเป็นผู้ที่มีความรู้คู่กับคุณธรรม และแสดงออกทางด้านจริยธรรมทั้งดงาม

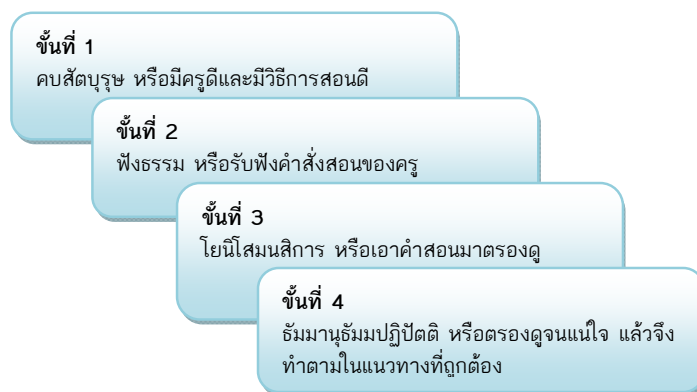
แต่เมื่อกระแสโลกมีการเปลี่ยนแปลงและเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว เราก็ต้องยอมรับกับสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นกับการพัฒนาผู้เรียนในสังคมไทย แต่ถ้าเรามองย้อนกลับไปในอดีต พระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาผู้เรียน กล่าวได้ว่าแต่ก่อนโรงเรียนหรือสถานศึกษาเคยอยู่ในวัด พระภิกษุสงฆ์เป็นครูผู้สอน ทำให้ผู้เรียนมีทั้งความรู้คู่กับคุณธรรม พระภิกษุสงฆ์จึงมีกระบวนการพัฒนาให้แก่ผู้เรียนทั้งทางโลกและทางธรรม ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ไม่ได้ว่ายุคสมัยปัจจุบันนี้มีกระบวนการพัฒนาผู้เรียนที่บกพร่องประการใด แต่มุมมองของผู้เขียนอยากให้ผู้อ่านทุกท่าน ได้เรียนรู้กระบวนการพัฒนาผู้เรียนตามแนวพระพุทธศาสนา ตามที่พระพุทธองค์ท่านได้บัญญัติไว้ เพื่อนำมาบูรณาการเข้ากับกระบวนการ

จัดการกิจกรรมการเรียนการสอน ณ ยุคสมัยปัจจุบัน อีกทั้งเพื่อให้ครูผู้สอนได้พัฒนาผู้เรียนให้มีศักยภาพตามสมรรถนะสำคัญทางด้านความสามารถในการสื่อสาร การคิด การแก้ปัญหา การใช้สื่อเทคโนโลยี และมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่พึงงาม ตามหลักคุณธรรมจริยธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องและเหมาะสม

กระบวนการพัฒนาผู้เรียนตามแนวพระพุทธศาสนา (ไตรสิกขา 3)

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 และฉบับที่ 3 พ.ศ. 2553 หมวดที่ 1 บททั่วไป ความมุ่งหมายและหลักการ มาตรา 6 กล่าวว่า การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข (สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, 2542) เพื่อสนับสนุนข้อความดังกล่าว แนวทางตามหลักแห่งพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงการพัฒนาผู้เรียนตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการ โดยส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดความเจริญงอกงามตามลักษณะแห่งปัญญาธิธรรม คือ คุณธรรมที่ก่อให้เกิดความเจริญงอกงาม (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2547, หน้า 82-83) ตามลักษณะ 4 ประการ ประกอบด้วย 1) สัมปยุตตสังสวะ หมายถึง การอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ อาจารย์ดี มีข้อมูล มีสื่อที่ดี 2) สัทธัมมัสสวนะ หมายถึง เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี 3) โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์ พิจารณาหาเหตุผลที่ดีและถูกวิธี 4) อัมมานุสम्मปฏิบัติ หมายถึง ความสามารถนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้ถูกต้องเหมาะสม

กระบวนการเรียนรู้ทั้ง 4 ขั้นตอน มีความสำคัญและสัมพันธ์ต่อกันและกันก่อให้เกิดการเรียนรู้ทั้งจากภายในจิตใจและการเรียนรู้จากสภาพแวดล้อมภายนอก สามารถแสดงเป็นกระบวนการเรียนรู้เชิงพุทธใน 4 ขั้นตอนดังนี้

ภาพแสดงกระบวนการเรียนรู้เชิงพุทธ

ที่มา: (พระพรหมคุณาภรณ์, 2551 อ้างอิงใน พระมหาสุทิตย์ อาภาภิโร (อบอุ้น) และคณะ, 2556, หน้า 126)

ดังนั้น การเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทยดังกล่าวมีกระบวนการจัดการศึกษาที่คล้ายคลึงกับการจัดการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษาทั่วไป แต่มีความแตกต่างในด้านเนื้อหาและกระบวนการเรียนการสอนที่มุ่งเน้นเป้าหมาย คือ การรู้จักตัวตนและการลดทุกข์ สร้างสุขให้กับผู้เรียน อย่างไรก็ตามการเรียนรู้ไม่ว่าจะเป็นพระภิกษุ สามเณร หรือบุคคลทั่วไป ย่อมมีเป้าหมายที่ไม่แตกต่างกันมาก (พระมหาสุทิตย์ อาภาภิโร (อบอุ้น) และคณะ, หน้า 123) ในที่นี้จะกล่าวถึงกระบวนการพัฒนาผู้เรียนตามแนวพระพุทธศาสนา ดังนี้

กระบวนการพัฒนา หรือ “การเรียนรู้” ในทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า “สิกขา” คำว่า สิกขา หมายถึง การฝึกฝนปฏิบัติ การเล่าเรียนให้รู้เข้าใจและฝึกปฏิบัติที่เกิดขึ้นในตนหรือให้ทำได้ทำเป็น ตลอดจนแก้ไขปรับปรุงหรือพัฒนาให้ดียิ่งขึ้นไปจนถึงความสมบูรณ์ (คือพระนิพพาน) เป็นการเรียนรู้ใน 3 ด้าน คือ ศีล สมาธิ ปัญญา รวมเรียกว่า ไตรสิกขา ซึ่งไตรสิกขาแต่ละสิกขาล้วนหมายถึงการเรียนรู้ที่มีลักษณะแตกต่างกัน (พระมหาสุทิตย์ อาภาภิโร (อบอุ้น) และคณะ, 2556 หน้า 123-124) กล่าวคือ

1. การเรียนรู้ทางด้านศีล หมายถึง การเรียนรู้ฝึกฝน ฝึกหัดในด้านสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การเรียนรู้ทางด้านร่างกายให้มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (ธรรมชาติ วัตถุสิ่งของ และเทคโนโลยี) และสิ่งแวดล้อมทางสังคม คือ มวลเพื่อนมนุษย์
2. การเรียนรู้ทางด้านสมาธิ หมายถึง การเรียนรู้จิตใจ ฝึกฝน ฝึกหัดทางด้านจิตใจให้อยู่ในอำนาจอยู่ในการควบคุม หรือให้แน่วแน่มั่นคง ควรแก่การงานและหน้าที่ในแต่ละประเภท โดยให้มีคุณลักษณะที่สำคัญ 3 ประการ คือ จิตมีสมรรถภาพ คือ มีความเข้มแข็ง มีความสามารถ จิตมีคุณภาพหรือมีคุณธรรม และจิตมี

สุขภาพดี คือ มีความโปร่งโล่ง ไม่มีความเครียด มีความสงบ เย็น อ่อนโยน นุ่มนวล

3. การเรียนรู้ทางด้านปัญญา หมายถึง การเรียนรู้ ฝึกฝน ฝึกหัดทางด้านที่สร้างเสริมให้เกิดปัญญา (ความรอบรู้ ความรู้ทั่ว ความเข้าใจ ความรู้ซึ่ง) ให้รอบรู้สภาวะธรรมทั้งหลายอันเป็นไปด้วยความเป็นเหตุเป็นผลแห่งกันและกัน และมีความเจริญก้าวหน้าทางด้านปัญญา ไม่ให้เสื่อมถอยและไม่ให้เกิดปัญญาทรมาน หรือปัญญาที่เป็นอกุศล ภาวะที่ปัญญาเสื่อมถอยมีปัญหาชั่วคราวหรือมีปัญหาบ่อย

กระบวนการพัฒนาผู้เรียนตามหลักไตรสิกขานั้น จึงมีหลักการใหญ่ๆ 3 ประการ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2550, หน้า 6-7) กล่าวคือ

1. การฝึกฝนอบรมในด้านความประพฤติ ระเบียบวินัย ความสุจริตทางกายวาจาและอาชีวะ เรียกว่า อธิศีลสิกขา (เรียกกันง่าย ๆ ว่า ศีล)
2. การฝึกฝนอบรมทางจิตใจ การปลูกฝังคุณธรรม สร้างเสริมคุณภาพ สมรรถภาพและสุขภาพของจิต เรียกว่า อธิจิตตสิกขา (เรียกง่าย ๆ ว่า สมาธิ)
3. การฝึกฝนอบรมทางปัญญา ให้เกิดความรู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้ความเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่ทำให้แก้ไขปัญหไปตามแนวทางเหตุผล รู้เท่าทันโลกและชีวิต จนสามารถทำจิตใจให้บริสุทธิ์ หลุดพ้นจากความยึดติดถือมั่นในสิ่งต่างๆ ดับกิเลส ดับทุกข์ได้ เป็นอยู่ด้วยจิตใจอิสระผ่องใสเบิกบาน เรียกว่า อธิปัญญาสิกขา (เรียกกันง่าย ๆ ว่า ปัญญา)

“การเรียนรู้” ตามหลัก “สิกขา” นั้น จึงหมายถึง การเรียนรู้จากประสบการณ์รอบๆ ตัว หรือสิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัวมนุษย์ที่มีปฏิสัมพันธ์กัน ก่อให้เกิดความรู้ ความคิด สมาธิ และสติปัญญาที่ดีงาม ทั้งทางด้านคุณธรรมและความประพฤติ ซึ่งแสดงถึงการเรียนรู้ที่

ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านร่างกายที่ต้องปฏิสัมพันธ์กับสิ่งภายนอก และการเปลี่ยนแปลงทางด้านภายใน เช่น มีความคิดดี มีสมาธิจิตแน่น ตั้งมั่น มั่นคง ไม่อ่อนแอต่ออำนาจกิเลส และทางด้านสติปัญญารอบรู้ เหตุผลของสรรพสิ่ง ตลอดจนปัญญาขั้นสูง สามารถระงับกิเลสและทำลายกิเลสได้ทั้งแบบชั่วคราวและถาวรได้ (พระมหาสุทนต์ อารากโร (อบอุณ) และคณะ, 2556, หน้า 124)

หลักการพัฒนาผู้เรียน ตามหลักไตรสิกขา 3 ประการ จัดวางขึ้นไว้ โดยอาศัยหลักปฏิบัติที่เรียกว่า วิธีแก้ปัญหของอารยชนเป็นพื้นฐาน วิธีแก้ปัญหแบบอารยชนนี้ เรียกตามคำบาลีว่า อริยมรรค แปลว่า ทางดำเนินสู่ความดับทุกข์ที่ทำให้อารยชน หรือวิธีดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ อริยมรรคนี้มีองค์ประกอบที่เป็นเนื้อหาหรือรายละเอียดของการปฏิบัติ 8 ประการ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2550, หน้า 7-8) คือ

1. ทศนะ ความคิดเห็น แนวความคิด ความเชื่อถือ ทศนคติ ค่านิยมต่างๆ ที่ดีงามถูกต้อง มองสิ่งทั้งหลายตามเหตุปัจจัย สอดคล้องกับความเป็นจริง หรือตรงตามสภาวะ เรียกว่า สัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ)

2. ความคิด ความดำริไตรตรอง หรือคิดการต่างๆ ที่ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ไม่เศร้าหมองขุ่นมัว เป็นไปในทางสร้างสรรค์ประโยชน์สุข เช่น คิดในทางเสียสละ หวังดี มีไมตรี ช่วยเหลือเกื้อกูล และความคิดที่บริสุทธิ์ อิงสัจจะ อิงธรรม ไม่เอนเอียงด้วยความเห็นแก่ตัว ความคิดจะได้จะเอา หรือความเคียดแค้นชิงชัง มุ่งร้ายคิดทำลาย เรียกว่า สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ)

3. การพูด หรือการแสดงออกทางวาจาที่สุจริตไม่ทำร้ายผู้อื่น ตรงความเป็นจริง โกหกหลอกลวง ไม่ส่อเสียด ไม่ให้ร้ายป้ายสี ไม่หยาบคาย ไม่เหลวไหล ไม่เพ้อเจ้อเลื่อนลอย แต่สุภาพมีเมตตาชวนให้เกิดไมตรีสามัคคีกัน ถ้อยคำที่มีเหตุผล เป็นไปในทางสร้างสรรค์ก่อประโยชน์ เรียกว่า สัมมาวาจา (วาจาชอบ)

กระบวนการพัฒนาผู้เรียน หรือกระบวนการศึกษา (การเรียนรู้) ดังนี้

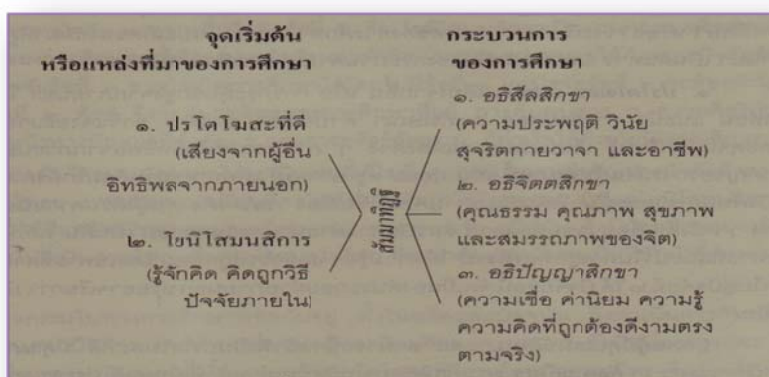
4. การกระทำที่ดีงาม สุจริต เป็นไปในทางสร้างสรรค์ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่เบียดเบียน ไม่ทำร้ายกัน สร้างความสัมพันธ์ที่ดีงาม ทำให้อยู่ร่วมกันด้วยดี ทำให้สังคมสงบสุข คือ การกระทำหรือทำการต่างๆ ที่ไม่เกี่ยวข้อง หรือไม่เป็นไปเพื่อการทำลายชีวิตร่างกาย การทำลายทรัพย์สินของผู้อื่น การล่วงละเมิดสิทธิในคุ้มครองหรือของรักของหวงแหนของผู้อื่น เรียกว่า สัมมากรรมันตะ (กระทำชอบ)

5. การประกอบอาชีพที่สุจริต ไม่ก่อความเดือดร้อนเสียหายแก่ผู้อื่น เรียกว่า สัมมาอาชีวะ (อาชีพชอบ)

6. การเพียรพยายามในทางที่ดีงามชอบธรรม คือ เพียรหลักเว้นป้องกันสิ่งชั่วร้าย อกุศลที่ยังไม่เกิดขึ้น เพียรละเลิกกำจัดสิ่งชั่วร้ายอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามหรือกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น เพียรส่งเสริมพัฒนาสิ่งดีงามหรือกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้เพิ่มพูนเจริญงอกงามยิ่งขึ้นไปจนเพียงพอพร้อมไปบุลย์ เรียกว่า สัมมาวายามะ (พยายามชอบ)

7. การมีสติกำกับตัว คุมใจไว้ให้อยู่กับสิ่งที่เกี่ยวข้องต้องทำในเวลานั้นๆ ใจอยู่กับกิจจติดอยู่กับงาน ระลึกได้ถึงสิ่งที่ดีงาม สิ่งที่เกี่ยวข้องเป็นประโยชน์ หรือธรรมที่ต้องใช้ในเรื่อนั้นๆ เวลานั้นๆ ไม่หลงไหลเลื่อนลอย ไม่ละเลยหรือปล่อยตัวเผอเรอ โดยเฉพาะสติที่กำกับทันต่อพฤติกรรมของร่างกาย ความรู้สึก สภาพจิตใจ และความนึกคิดของตน ไม่ปล่อยให้อารมณ์ที่เฝ้าเยวหรือยั่วมาอุดกระชากให้หลุดหลงเลื่อนลอยไปเสีย เรียกว่า สัมมาสติ (ระลึกชอบ)

8. ความมีจิตตั้งมั่น จิตใจดำเนินอยู่ในกิจในงานหรือในสิ่งที่กำหนด (อารมณ์) ได้สม่ำเสมอ แน่วแน่เป็นอันหนึ่งอันเดียว สงบ ไม่ฟุ้งซ่านไม่วกแวกหวั่นไหว บริสุทธิ์ ผ่องใส ไม่ขุ่นมัว นุ่มนวล ผ่อนคลาย ไม่เครียด กระด้าง เข้มแข็ง เองานไม่หดหู่ท้อแท้ พร้อมที่จะใช้งานทางปัญญาอย่างได้ผลดี เรียกว่า สัมมาสมาธิ (จิตมั่นชอบ) เมื่อทำความเข้าใจอย่างนี้แล้ว เราก็จะมองเห็นรูปแบบของ

ภาพแสดงกระบวนการแห่งการศึกษา (การเรียนรู้)

ที่มา: (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2550, หน้า 9)

เมื่อได้ทำความเข้าใจ เกี่ยวกับกระบวนการแห่งการศึกษา (การเรียนรู้) แล้ว ในที่นี้ผู้เขียนขออธิบายแหล่งที่มาของการศึกษาหรืออาจจะเรียกว่า บุพภาคของการศึกษา ซึ่งเป็นแกนนำ เป็นต้นทาง และเป็นตัวยืนของกระบวนการแห่งการศึกษา (การเรียนรู้) ทั้งหมด (พระพรหม คุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2550, หน้า 10-11) ดังนี้

1. **ปรโตโมสะ** แปลว่า เสียงจากผู้อื่นหรือการกระตุ้นชักจูงจากภายนอก ได้แก่ การสั่งสอน แนะนำ การถ่ายทอด การโฆษณา คำบอกเล่า ข่าวสาร คำชี้แจง อธิบายจากผู้อื่น ตลอดจนการเรียนรู้ เลียนแบบจากแหล่งต่างๆ ภายนอก หรืออิทธิพลจากภายนอก แหล่งสำคัญของการเรียนรู้ประเภทนี้ เช่น พ่อแม่ ครู อาจารย์ เพื่อน คนแวดล้อมใกล้ชิด ผู้ร่วมงาน ผู้บังคับบัญชา บุคคลมีชื่อเสียง คนโด่งดัง คนผู้ได้รับความนิยมในด้านต่างๆ หนังสือ สื่อมวลชนทั้งหลาย สถาบันทางศาสนาและวัฒนธรรม เป็นต้น ในที่นี้หมายถึงเฉพาะที่แนะนำในทางถูกต้องดีงาม ให้มีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง โดยเฉพาะที่สามารถช่วยนำไปสู่ปัจจัยที่ 2 ได้ ปัจจัยข้อนี้ จัดเป็นองค์ประกอบฝ่ายภายนอก หรืออาจเรียกว่า ปัจจัยทางสังคม บุคคลผู้มีความสมบัติเหมาะสม สามารถทำหน้าที่เป็นปรโตโมสะที่ดี มีคุณภาพสูง มีค่าเรียนเฉพาะว่า **กัลยาณมิตร** ตามปกติกัลยาณมิตรจะทำหน้าที่เป็นผลดีประสบความสำเร็จแห่งปรโตโมสะได้ ต้องสามารถสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นแก่ผู้เล่าเรียน หรือรับการฝึกสอนอบรม จึงเรียกวิธีเรียนรู้ในข้อนี้ได้ว่า วิธีการแห่งศรัทธา ถ้าผู้ทำหน้าที่ให้ปรโตโมสะ เช่น ครู อาจารย์ พ่อแม่ ไม่สามารถทำให้เกิดศรัทธาได้ และผู้เล่าเรียน เช่น เด็กๆ เกิดมีศรัทธาต่อแหล่งความรู้ความคิดอื่นๆ มากกว่า เช่น ดาราใน

สื่อมวลชน เป็นต้น และถ้าแหล่งเหล่านั้นให้ปรโตโมสะที่ชั่วร้ายผิดพลาด อันตรายย่อมเกิดขึ้นในกระบวนการแห่งการศึกษา อาจเกิดการศึกษาที่ผิดหรือความไร้การศึกษา

2. **โยนิโสมนสิการ** แปลว่า การทำในใจโดยแยบคาย หรือคิดถูกวิธี แปลงว่า ความรู้จักคิด หรือคิดเป็น หมายถึง การคิดอย่างมีระเบียบหรือคิดตามแนวทางของปัญญา คือ การรู้จักมอง รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามสภาวะ เช่น ตามที่สิ่งนั้นๆ มันเป็นอย่างมันโดยวิธีคิดหาเหตุปัจจัย สืบค้นถึงต้นเค้า สืบสาวให้ตลอดสาย แยกแยะสิ่งนั้นๆ เรื่องนั้นๆ ออกให้เห็นตามสภาวะและตามความสัมพันธ์สืบทอดแห่งเหตุปัจจัย โดยไม่เอาความรู้สึกด้วยต้นหาอุปาทานของตนเองเข้าจับหรือเคลือบคลุม ทำให้เกิดความดีงาม และแก้ปัญหาได้ ข้อนี้เป็นองค์ประกอบฝ่ายภายในหรือ ปัจจัยภายในในตัวบุคคล และอาจเรียกตามองค์ธรรมที่ใช้งานว่า วิธีการแห่งปัญญา

กิจกรรมในทางการศึกษาที่จัดกันอยู่ ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ซึ่งดำเนินกันเป็นระบบ เป็นงานเป็นการ การถ่ายทอดความรู้และศิลปะวิทยาการต่างๆ ที่เป็นเรื่องของสุด ก็ล้วนเป็นเรื่องของปรโตโมสะทั้งสิ้น การสร้างปรโตโมสะที่ดีงามโดยกัลยาณมิตร จึงเป็นเรื่องที่ควรได้รับความเอาใจใส่ตั้งใจจัดเป็นอย่างยิ่ง จุดที่พึงย้าเกี่ยวกับโยนิโสมนสิการก็คือ เมื่อดำเนินกิจการในทางการศึกษา อำนวยปรโตโมสะที่ดีอยู่นั้น กัลยาณมิตรพึงระลึกอยู่เสมอว่า ปรโตโมสะที่อำนวยให้นั้นจะต้องเป็นเครื่องปลูกเร้าโยนิโสมนสิการ ให้เกิดขึ้นแก่ผู้เล่าเรียนรับการศึกษา

แต่อย่างไรก็ตามกระบวนการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาแต่ละขั้นนั้นจะต้องประกอบด้วยคุณธรรมที่สร้างเสริมความสุขในขณะการเรียนรู้ต่อผู้เรียนที่เรียกว่า “อิทธิบาท 4” คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ซึ่งเป็น

กระบวนการเรียนรู้ที่จะทำให้ผู้เรียนเรียนอย่างมีความสุขได้ โดยหลักอิทธิบาท 4 จะเป็นหลักคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมายในการศึกษา มี 4 ประการ (พระครูวินัยธรสมุทร และคณะ, 2556 อ้างอิงใน พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอู่) และคณะ, 2556, หน้า 127) คือ

1. **ฉันทะ ความพอใจ** คือ ต้องการที่จะเรียน จะทำ ใฝ่ใจรักที่จะเรียนจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาที่จะทำให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไปอีก เรียกคุณธรรมขั้นนี้ว่า “ขั้นความสุขในการเรียน” กำลังเกิดขึ้น เรียกกระบวนการนี้ว่า “ขั้นพอใจใฝ่รู้”

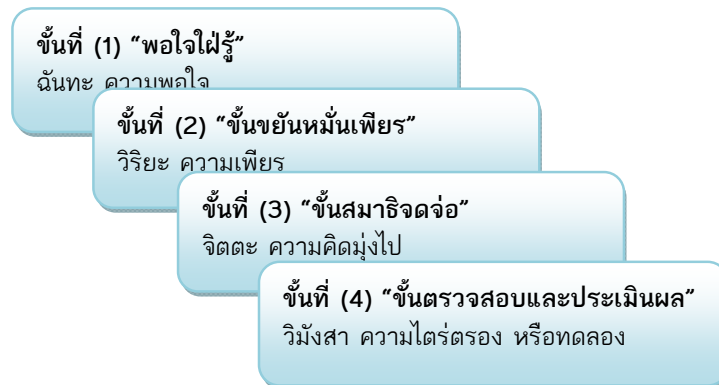
2. **วิริยะ ความเพียร** คือ ขยันหมั่นประกอบหมั่นทำ หมั่นเรียน สิ่งนั้นอยู่เสมอ ด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง เมื่อมีความพอใจรักในการเรียนรู้แล้ว ก็จะก่อให้เกิดความขยันหมั่นเพียร ถึงแม้จะต้องประสบกับปัญหาหรืออุปสรรคบ้างก็ไม่ท้อ เรียกขั้นนี้ว่า “ขั้นขยันหมั่นเพียร”

3. **จิตตะ ความคิดมุ่งไป** คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำในสิ่งที่เรียน และทำหรือเรียนสิ่งนั้นด้วยความคิด เอา

จิตผูกใฝ่ ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป อุทิศตัวอุทิศใจ ให้แก่สิ่งที่ทำ สิ่งที่เราเรียน มีสมาธิต่อการเรียนและสิ่งที่เรียน ซึ่งต่อเนื่องมาจากความขยันหมั่นเพียร เพราะบุคคลที่ใฝ่เรียน แม้จะมีความขยันเพียงใด หากในขณะที่เรียนไม่มีสมาธิ หรือไม่มีจิตจดจ่อต่อการเรียนเสียแล้ว การเรียนนั้นก็ย่อมไม่ได้ผล ขั้นนี้จึงเรียกว่า “ขั้นสมาธิจดจ่อ”

4. **วิมังสา ความไตร่ตรอง หรือทบทวน** เป็นขั้นสุดท้ายในกระบวนการเรียนรู้ที่มีความสุขตามหลักอิทธิบาท คือ เมื่อมีใจจดจ่อต่อการเรียนแล้ว ก็หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ ตรวจสอบหาเหตุผลและตรวจสอบข้อที่ยังหย่อนในสิ่งที่ทำที่เรียนนั้น โดยมีการวางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุงตนเองให้สามารถเรียนหรือทำสิ่งนั้นได้ดียิ่งขึ้นไปอีก ขั้นสุดท้ายนี้เรียกว่า “ขั้นตรวจสอบและประเมินผล”

คุณธรรมที่เป็นกระบวนการทั้ง 4 ประการนี้ จะดำเนินไปตามลำดับแห่งการเรียนรู้ของผู้เรียนตามภาพประกอบ ดังนี้

ภาพแสดงกระบวนการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา

ที่มา: (พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอู่) และคณะ, 2556 หน้า 128)

ผลของการพัฒนาผู้เรียนตามแนวพระพุทธศาสนา (ไตรสิกขา 3)

เมื่อมีไตรสิกขาเป็นเครื่องมือพัฒนาดังกล่าวข้างต้นแล้ว ผลที่ตามมาคือผู้เรียนจะได้รับพัฒนาการทั้ง 4 ด้านไปพร้อมกัน หรือเรียกว่า กาวนา อันหมายถึง การทำให้เจริญขึ้น การพัฒนาและการฝึกฝนมุ่งเน้นการเรียนรู้ 4 ประการ ได้แก่ พัฒนาการทางกาย (กายกาวนา) พัฒนาการทางสังคม (สีลกาวนา) พัฒนาการทางจิต (จิตกาวนา) พัฒนาการทางปัญญา (ปัญญากาวนา) ผู้เรียนที่มีพัฒนาการทั้ง 4 ด้านนี้จะเป็นคนเก่ง ดี และมีความสุข

(มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2547, หน้า 33) ด้วยเหตุผล ดังต่อไปนี้

1. พัฒนาการทางกายซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลจากการศึกษาวิชาชีพและพัฒนาการทางปัญญาซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลจากการศึกษาวิชาการจะทำให้ผู้เรียนเป็นคนเก่ง
2. พัฒนาการทางสังคมซึ่งเป็นผลจากการยึดมั่นในศีลธรรม รักการระเบียบวินัยและจรรยาบรรณจะทำให้ผู้เรียนเป็นคนดี
3. พัฒนาการทางจิตซึ่งเกิดจากการบริหารจัดการให้มีสติ สมาธิ และคุณธรรมอื่นๆ จะทำให้ผู้เรียนมีสุขภาพจิตที่ดี เป็นคนมีความสุข

เพื่อให้เกิดความรู้และเข้าใจยิ่งขึ้น ผู้เขียนจึงขออธิบายเป็นข้อๆ ดังนี้

1. พัฒนาการทางกาย (กายภาวนา)

แปลว่า การทำให้กายเจริญ หรือพูดภาษาปัจจุบัน คือ การพัฒนากาย (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2539, หน้า 7) สามารถกล่าวสั้นๆ ว่า การพัฒนากายแยกได้เป็นหลายอย่าง อย่างง่ายที่สุด ก็คือพัฒนาร่างกายให้แข็งแรง มีสุขภาพดี หายโรคหายภัย ปราศจากโรคเท่าที่เป็นไปได้ ซึ่งในแง่หนึ่งมักจะเป็นความหมายของการพัฒนากายในแบบของการศึกษาสมัยใหม่ทั่วไป แต่พระพุทธศาสนายังพูดต่อไปอีกถึงการพัฒนากายในความหมายว่า เป็นการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพอย่างถูกต้องดีงาม ในทางที่เป็นคุณประโยชน์ อันนี้เป็นสิ่งสำคัญมาก ไม่ใช่ว่าพัฒนากายให้แข็งแรงเท่านั้นแต่พัฒนาให้กายนี้มีความสัมพันธ์ที่ถูกต้องดีงามกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เพราะสิ่งแวดล้อมมิใช่มีเฉพาะทางสังคมเท่านั้น สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เช่น ทางวัตถุขั้นพื้นฐานก็คือปัจจัย 4 ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2541, หน้า 98-99)

2. พัฒนาการทางสังคม (ศีลภาวนา)

แปลว่า การพัฒนาศีล ศีลเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ในสังคม การพัฒนาศีลก็คือการพัฒนาในด้านการมีชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2539, หน้า 7-8) พัฒนาศีลเบื้องต้น ก็คือ ไม่ก่อการเบียดเบียน ไม่ทำความเดือดร้อนแก่ผู้อื่นหรือแก่สังคม นี่เป็นขั้นง่ายที่สุด เป็นฝ่ายลบ ต่อมาในทางบวกก็คือประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อผู้อื่น การมีระเบียบวินัย การอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยดี และการประกอบอาชีพสุจริตด้วยความขยันหมั่นเพียร ศีลในพุทธศาสนาไม่ใช่แค่เพียงการยกเว้นจากการเบียดเบียนกันทางกาย วาจา เท่านั้น แต่หมายถึงอาชีวะด้วย ได้แก่ สัมมาวาจา วาจาชอบ สัมมากัมมันตะ การกระทำชอบ สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ นี่เป็นศีล เป็นอันว่า พัฒนาศีล ก็คือการพัฒนาการอยู่ร่วมในสังคมด้วยดี มีระเบียบวินัย อยู่ในกฎเกณฑ์กติกา มีชีวิตที่เกื้อกูลเป็นประโยชน์ และมีอาชีพที่ถูกต้องโดยประกอบสัมมาชีพ พัฒนาศีลนี้ปัจจุบันเขาเรียกว่า การพัฒนาการทางสังคม (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2541 หน้า 101)

3. พัฒนาการทางจิต (จิตภาวนา)

แปลว่า การพัฒนาจิตใจ หรือการทำจิตใจให้เจริญงอกงาม (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2539, หน้า 8) การพัฒนาจิตนั้น ถ้าเอาหลักพุทธศาสนามาวางแล้วใช้เกณฑ์แบ่งข้อแบบใหม่ ก็จะได้ความหมายว่า เป็นการฝึกอบรมเสริมสร้างจิตใจให้พร้อมสมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติทั้ง 3 ด้าน (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2541, หน้า 102-103) กล่าวคือ

3.1 คุณภาพจิต ได้แก่ พวกคุณธรรมต่างๆ คือ สร้างเสริมจิตใจให้ตั้งงาม เป็นจิตใจที่สูง ประณีต ให้มีเมตตา ความรัก ความเป็นมิตร ความปรารถนาประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น มีกรุณา อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์ มีจาคะ มีน้ำใจเผื่อแผ่ โอบอ้อมอารี มีคารวะ ความเคารพ เห็นความสำคัญของผู้อื่น มีทมะ ความอ่อนโยน กตัญญู ความรู้คุณค่าแห่งการกระทำของผู้อื่น เป็นต้น เหล่านี้เป็นเรื่องของคุณภาพจิต

3.2 สมรรถภาพจิต หรือความสามารถของจิต เช่น ความมีสติดี มีวิริยะ ความเพียรพยายามสู้งาน มีขันติ ความอดทนและทนทาน มีสมาธิ จิตใจแน่วแน่ มีสัจจะ มีความจริงจัง เอาจริงเอาจัง มีอธิษฐาน ความเด็ดเดี่ยวต่อความมุ่งหมาย มีความหนักแน่นเข้มแข็งมั่นคงของจิตใจที่จะทำงานให้ได้ผลสมบูรณ์ โดยเฉพาะงานทางปัญญา คือ การคิดพิจารณาให้เห็นความจริงแจ่มแจ้งชัดเจน

3.3 สุขภาพจิต คือ มีจิตที่มีสุขภาพดี มีจิตใจที่เป็นสุข สดชื่นร่าเริง เบิกบาน ปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใส พร้อมทั้งจะยิ้มแย้มได้ มีปิติ ความเอิบอิ่มใจ มีปราโมทย์ ความแช่มชื่นใจ มีปัสสัทธิ ความผ่อนคลาย ไม่คับข้องขุ่นมัว ไม่หม่นหมองหดหู่เหี่ยวแห้งหรือโศกเศร้าอะไรต่างๆ เหล่านี้เรียกว่า สุขภาพจิต

ในที่นี้ ขอเน้นย้ำอย่างหนึ่ง ก็คือเรื่องสุขภาพจิต การศึกษา (การเรียนรู้) จะต้องสร้างคนให้มีความสุข เพราะว่าความสุขเป็นแก่นของจริยธรรม ในทางพระพุทธศาสนานั้น คนจะมีจริยธรรมได้ ต้องมีความสุขเป็นหลักด้วย ถ้าคนไม่มีความสุขแล้ว จะมีจริยธรรมได้อย่างไร

4. พัฒนาการทางปัญญา (ปัญญาภาวนา)

แปลว่า การทำปัญญาให้เจริญงอกงามหรือพัฒนาปัญญา (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2539, หน้า 8) การพัฒนาปัญญา คือ ความรู้ ความเข้าใจ มีหลายขั้นหลายตอน ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2541, หน้า 105-109) ดังนี้

ปัญญาขั้นแรก คือ ปัญญาที่เป็นความรู้ ความเข้าใจในศิลปวิทยาการ หรือความรู้ทางวิชาการและวิชาชีพที่เข้าใจจริง ให้เข้าใจจริง ตลอดจนเรื่องราวข่าวสารต่างๆ ไป ซึ่งในเบื้องต้นก็เป็นเพียงความรู้ความเข้าใจให้เต็มหรือครบถ้วน ตามที่ได้รับการบอกเล่าหรือถ่ายทอดมา เรียกว่าเป็นเพียงการรับเอาสู่ตา (การฟัง) จากเขาเข้ามา ต่อจากนั้นลึกซึ้งลงไปอีกคือ การรับรู้ เรียนรู้ อย่างถูกต้องตามความเป็นจริง ไม่บิดเบือนหรือเอนเอียงด้วยอคติ ในการศึกษาศิลปวิทยาการก็ตาม หรือเรื่องอื่นก็ตาม ปัญญาย่อมเกิดจากการรับรู้ ที่นี้การรับรู้ของเราที่มันก็มีอคติ ถ้าอคติเข้าครอบงำ การรับรู้ก็ไม่ถูกต้องตามความเป็นจริง ดังนั้นพุทธศาสนาจึงเน้นการรับรู้ที่บริสุทธิ์ เหนือจากการรับรู้ที่มัน ยังมีขั้นตอนต่อไป คือ การคิดการวินิจฉัย ซึ่ง

หมายถึงการคิดวินิจฉัยด้วยการใช้ปัญญาโดยบริสุทธิ์ใจ ซึ่งก็เป็นขั้นสำคัญเหมือนกัน การใช้ปัญญาคิดวินิจฉัยการต่างๆ จะต้องเป็นไปอย่างบริสุทธิ์ใจ ไม่ถูกครอบงำบัญชาโดยกิเลส (สิ่งที่ไม่ดีไม่งาม) ปัญญาขั้นนี้สำคัญเพราะกิเลสมันมาในรูปแบบต่างๆ จึงต้องใช้ปัญญาคิดวินิจฉัยโดยบริสุทธิ์ใจ ไม่ให้ถูกกิเลสครอบงำบัญชา

ปัญญาอีกขั้นหนึ่ง คือ ปัญญาที่รู้เข้าใจถึงสาระแห่งความเป็นไปของโลกและชีวิต รู้ทางเสื่อมทางเจริญและเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง รู้วิธีแก้ไขปัญหามาและสร้างสรรค์ความสำเร็จที่ทำให้พัฒนาดน พัฒนาชีวิตและสังคมให้เจริญดีงามยิ่งๆ ขึ้นไป นี่เป็นปัญญาที่รู้เข้าใจโลกและชีวิต ลึกลงไปถึงเหตุปัจจัยของสิ่งทั้งหลาย และสามารถโยงได้ให้เห็นภาพรวมที่ถูกต้องชัดเจน หรือปรุงแต่งขึ้นเป็นความรู้ความคิดใหม่ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาที่แท้จริง เป็นขั้นของปัญญาที่จำเป็นในการแก้ปัญหาและการคิดสร้างสรรค์ ซึ่งต้องนำมาใช้ในการคิดวินิจฉัยด้วย

ปัญญาขั้นสุดท้าย ได้แก่ ปัญญาที่รู้เท่าทันธรรมชาติของสังขาร คือ โลกและชีวิต เข้าถึงความจริงแท้ของการที่สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย ทำให้คลายความยึดติดถือมั่น โดยวางใจได้ถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลาย แยกจิตใจออกมาเป็นอิสระได้ เป็นอิสระภาพที่แท้จริง คือ จิตใจไม่ถูกความยึดติดถือมั่นในสิ่งทั้งหลายครอบงำเลวร้ายต่อสิ่งต่างๆ ได้อย่างถูกต้องมีความสดชื่นเบิกบานผ่องใสได้ตลอดทุกเวลา

หลักพุทธธรรมเพื่อปลูกฝังให้ผู้เรียน เป็นคนเก่ง ดี และมีความสุข

การพัฒนาผู้เรียนในสังคมไทยปัจจุบันนี้ ถือได้ว่าเป็นเรื่องสำคัญมากสำหรับครู หรือผู้ให้ความรู้แก่ผู้เรียน เช่น สถานศึกษา เป็นต้น การปลูกฝังให้ผู้เรียนเป็นคนเก่ง คนดี และการใช้ชีวิตอย่างมีความสุข ในยุคกระแสโลกาภิวัตน์ กับการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยีสมัยใหม่ ผู้เขียนมีแนวคิดว่าการที่ได้นำหลักพุทธธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาบรรยาย หรือปลูกฝัง ให้ความรู้แก่ผู้เรียน ถือว่าเป็นสิ่งที่ตรงตามกับสถานการณ์ปัจจุบันอย่างมาก หลักคุณธรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนานั้นมีอยู่มากมาย ในที่นี้จึงได้หยิบยกบางหลักพุทธธรรมคำสอนมาชี้แจงให้ผู้เรียนได้รู้และเข้าใจ เพื่อสามารถนำไปปลูกฝังให้ผู้เรียน ได้ใช้เป็นแนวทางปฏิบัติต่อการดำเนินชีวิตอย่างดีงามและเหมาะสมอันประกอบด้วย

1. สุจริต 3 การพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดีมีศีลธรรม หรือมีมนุษยธรรม ที่เรียกได้ว่าเป็น อารยชน เป็นผู้มีธรรม คือ มีความประพฤติดีประพฤติชอบ 3 ประการ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2548, หน้า 16) ดังนี้

1.1 กายสุจริต ความสุจริตทางกาย ทำสิ่งที่ดีงามถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยกาย

1.2 วาสุจริต ความสุจริตทางวาจา พูดสิ่งที่ดีงามถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยวาจา

1.3 มโนสุจริต ความสุจริตทางใจ คิดสิ่งที่ดีงามถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยใจ

2. พรหมวิหาร 4 เป็นหลักพุทธธรรมที่พัฒนาให้ผู้เรียนสามารถเป็นสมาชิกที่ดี เป็นผู้สร้างสรรค์สังคม กล่าวได้ว่าเป็นหลักธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐหรือผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่กว้างขวางดุจพระพรหม 4 ประการ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2548, หน้า 20) ดังนี้

2.1 เมตตา ความรัก คือ ความปรารถนาดี มีไมตรี ต้องการช่วยเหลือให้ทุกคนประสบประโยชน์และความสุข

2.2 กรุณา ความสงสาร คือ อวยกช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ใฝ่ใจที่จะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของคนและสัตว์ทั้งปวง

2.3 มุทิตา ความเบิกบานพลอยยินดี คือ เมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีสุข ก็มีใจแช่มชื่น เบิกบาน เมื่อเห็นเขาทำดีงามประสบความสำเร็จก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ก็พลอยยินดีบันเทิงใจด้วย พร้อมทั้งจะช่วยเหลือส่งเสริมสนับสนุน

2.4 อุเบกขา ความมีใจเป็นกลาง คือ มองตามเป็นจริง โดยวางจิตเรียบสม่ำเสมอ มั่นคง เทียงตรง ดูดต่างซึ่ง มองเห็นการที่บุคคลจะได้รับผลดี หรือชั่ว สมควรแก่เหตุที่ตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัย วางตน และปฏิบัติไปตามหลักการ เหตุผล และความเที่ยงธรรม

3. ขรവാสาธรรม 4 เป็นหลักพุทธธรรมที่พัฒนาให้ผู้เรียนได้รู้จักการปฏิบัติตามหลักของการครองชีวิตในฐานะเป็นคฤหัสถ์ (ชาวบ้าน) มีอยู่ 4 ประการ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2548, หน้า 43-44) ประกอบด้วย

3.1 สัจจะ ความจริง คือ ดำรงมั่นในสัจจะ ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริงใจ พูดจริง ทำจริง จะทำอะไรก็ให้เป็นที่ยึดถือไว้วางใจได้

3.2 ทมะ ฝึกตน คือ บังคับควบคุมตนเองได้ รู้จักปรับตัว และแก้ไขปรับปรุงตนให้ก้าวหน้าดีงามยิ่งขึ้นอยู่เสมอ

3.3 ขันติ อุตทน คือ มุ่งทำหน้าที่การทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็งอดทน ไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมาย ไม่ท้อถอย

3.4 จาคะ เสียสละ คือ มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อช่วยเหลือเกื้อกูล บำเพ็ญประโยชน์ สละโลก ละทิ้งฐานะได้ ร่วมงานกับคนอื่นได้ ไม่ใจแคบเห็นแก่ตัวหรือเอาแต่ใจตน

4. อารยวิถี 5 หลักพุทธธรรมนี้ ช่วยปลูกฝังให้ผู้เรียน มีความสัมพันธ์อันดีงามอบอุ่นเป็นสุขภายใน

ครอบครัว ตลอดถึงญาติมิตร ผู้ร่วมงาน และคนที่พึงพาอาศัยอยู่ในปกครองทั้งหมด โดยทำหน้าที่มิใช่เพียงประโยชน์ทางวัตถุมาให้เขาอย่างเดียว แต่นำประโยชน์สุขทางจิตใจมาให้ด้วย โดยประพาดิตนเป็นตัวอย่าง ช่วยชักจูงให้คนในครอบครัวและผู้เกี่ยวข้องใกล้ชิดทั้งหลายเจริญงอกงามขึ้นด้วยคุณธรรมอยู่ 5 ประการ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2548, หน้า 44) ดังนี้

4.1 งอกงามด้วยศรัทธา คือ ให้มีความเชื่อมั่นมั่นในพระรัตนตรัยและในการที่จะทำความดี มีหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ

4.2 งอกงามด้วยศีล คือ ให้มีความประพฤติดีงาม สุจริต รู้จักเลี้ยงชีวิต มีวินัย และมีกิริยามารยาทอันงาม

4.3 งอกงามด้วยสุตะ คือ ให้มีความรู้จากการเล่าเรียนสดับฟัง โดยแนะนำหรือชวนชวนให้ศึกษาหาความรู้ที่จะพึงปรับปรุงชีวิตจิตใจ

4.4 งอกงามด้วยจาคะ คือ ให้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจต่อกัน และพอใจทำประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์

4.5 งอกงามด้วยปัญญา คือ ให้มีความรู้ คิด เข้าใจเหตุผล รู้ดี รู้ชั่ว รู้คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ มองสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง มีวิจารณ์ญาณ รู้จักใช้ปัญญาพิจารณาเหตุปัจจัย แก้ไขปัญหา และจัดทำดำเนินการต่างๆ ให้ได้ผลดี

5. สัมปยุตธรรม 7 หลักพุทธธรรมข้อนี้ เป็นการพัฒนาและปลูกฝังคุณธรรมให้ผู้เรียนเป็นคนที่มีสมบูรณ์หรือเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นสมาชิกที่ดีมีคุณค่าอย่างแท้จริงของมนุษยชาติ ซึ่งเรียกว่าเป็นคนเต็มคน ผู้สามารถนำหมู่ชนและสังคมไปสู่สันติสุขและความสวัสดิเป็นผู้มีธรรมหรือคุณสมบัติ 7 ประการ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2548, หน้า 14-16) ดังนี้

5.1 อัมมัญญูตา รู้หลักและรู้จักเหตุ คือ รู้หลักการและกฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลาย ที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องในการดำเนินชีวิต ในการปฏิบัติกิจหน้าที่และดำเนินกิจการต่างๆ รู้เข้าใจสิ่งที่ตนจะต้องประพฤติปฏิบัติตามเหตุผลเช่น รู้ว่า ตำแหน่ง ฐานะ อาชีพ การงานของตน มีหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างไร มีอะไรเป็นหลักการ จะต้องทำอะไรอย่างไร จึงจะเป็นเหตุให้บรรลุถึงผลสำเร็จที่เป็นไปตามหน้าที่และความรับผิดชอบนั้นๆ

5.2 อัตตัญญูตา รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล คือ รู้ความหมาย และความมุ่งหมายของหลักการที่ตนปฏิบัติ เข้าใจวัตถุประสงค์ของกิจการที่ตนกระทำ รู้ว่าที่ตนทำอยู่อย่างนั้นๆ ดำเนินชีวิตอย่างนั้นๆ เพื่อประสงค์ประโยชน์อะไรหรือควรจะได้บรรลุถึงผลอะไร ที่ให้หน้าที่ ตำแหน่ง ฐานะ การงานอย่างนั้นๆ เขากำหนดวางกันไว้เพื่อ

ความมุ่งหมายอะไร กิจการที่ตนทำอยู่ขณะนั้นเมื่อทำไปแล้ว จะบังเกิดผลอะไรบ้าง เป็นผลดีหรือผลเสียอย่างไร

5.3 อัตตัญญูตา รู้ตน คือ รู้ตามเป็นจริงว่าตัวเรานั้น ว่าโดยฐานะ ภาวะเพศ กำลัง ความรู้ ความถนัด ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น บัดนี้เท่าไร อย่างไร แล้วประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสม และทำการต่างๆ ให้สอดคล้องถูกต้อง ที่จะสัมฤทธิ์ผล ตลอดจนแก้ไขปรับปรุงตนให้เจริญงอกงามถึงความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป

5.4 มัตตัญญูตา รู้ประมาณ คือ รู้จักพอดี เช่น รู้จักประมาณในการบริโภค ในการใช้จ่ายทรัพย์ รู้จักความพอเหมาะพอดีในการพูด การปฏิบัติกิจและการทำ การต่างๆ ตลอดจนการพักผ่อนนอนหลับและการสนุกสนานรื่นเริงทั้งหลาย ทำการทุกอย่างด้วยความเข้าใจวัตถุประสงค์ เพื่อผลดีแท้จริงที่พึงต้องการ โดยมีมิใช่เพียงเพื่อเห็นแก่ความพอใจ ชอบใจ หรือเอาแต่ใจของตน แต่ทำตามความพอดีแห่งเหตุปัจจัยหรือองค์ประกอบทั้งหลายที่จะลงตัวให้เกิดผลดีงามตามที่มองเห็นด้วยปัญญา

5.5 กาลัญญูตา รู้กาล คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่พึงใช้ในการประกอบกิจ ทำหน้าที่การงาน ปฏิบัติการต่างๆ และเกี่ยวข้องกับผู้อื่น เช่น รู้ว่า เวลาไหน ควรทำอะไร อย่างไร และทำให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะเวลา ให้ถูกเวลา ตลอดจนรู้จักกะเวลาและวางแผนการใช้เวลาอย่างได้ผล

5.6 ปริสัณญูตา รู้ชุมชน คือ รู้จักถิ่น รู้จักที่ชุมชนและชุมชน รู้การอันควรประพฤติปฏิบัติในถิ่นที่ชุมชน และต่อชุมชนนั้นว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหาควรต้องทำ กิริยาอย่างนี้ ควรต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้มีระเบียบวินัยอย่างนี้ มีวัฒนธรรมประเพณีอย่างนี้ มีความต้องการอย่างนี้ ควรเกี่ยวข้อง ควรสงเคราะห์ ควรรับใช้ ควรบำเพ็ญประโยชน์ให้อย่างนี้ เป็นต้น

5.7 บุคคลัญญูตา รู้บุคคล คือ รู้จักและเข้าใจความแตกต่างแห่งบุคคลว่าโดยอัธยาศัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น รู้จักที่จะปฏิบัติต่อบุคคลอื่นๆ ด้วยดีว่า ควรจะคบหรือไม่ ได้คิดอะไร จะสัมพันธ์เกี่ยวข้อง จะใช้ จะยกย่อง จะดำเนิน หรือจะแนะนำ สักสอนอย่างไร จึงจะได้ผลดี เป็นต้น

หลักพุทธธรรมดังกล่าวที่ได้อธิบายมาพอเข้าใจในเบื้องต้น ผู้เขียนมีความเชื่อว่า ถ้าครูหรือผู้เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา นำไปประยุกต์ใช้กับกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อพัฒนาผู้เรียนทุกๆ ด้านแล้ว ผู้เรียนในสังคมไทยปัจจุบันและอนาคต ย่อมเป็นผู้ที่มีคุณธรรมและธรรมะอยู่ในจิตใจ สามารถพัฒนาตนเองให้เป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุข ต่อการช่วยเหลือสังคม เพื่อให้เกิดประโยชน์กับประเทศชาติต่อไป

บทสรุป

กระบวนการพัฒนาผู้เรียนตามแนวพระพุทธศาสนาในสังคมไทยนั้น ผู้เขียนมีจุดมุ่งหมายเพื่อนำหลักพุทธธรรม เรื่อง ไตรสิกขา 3 คือ ศีล สมาธิ และ ปัญญา มาเป็นองค์ความรู้หรือเครื่องมือ เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ให้เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการเรียนการสอนของครูหรือสถานศึกษาที่ดำเนินการจัดการศึกษา จนสามารถทำให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาทักษะ ความรู้ ความสามารถ ครบ

ทั้ง 4 ด้าน อันประกอบด้วย พัฒนาการทางด้านกาย (กาย ภาวนา) พัฒนาการทางด้านสังคม (ศีลภาวนา) พัฒนาการทางจิต (จิตภาวนา) และพัฒนาการทางด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) โดยใช้หลักพุทธธรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนาเป็นสื่อการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาและปลูกฝังให้ผู้เรียนเป็นคนดี คนเก่ง และมีคุณธรรมอยู่ในจิตใจ สามารถเป็นเยาวชนที่ดีของสังคมไทย และเป็นกำลังสำคัญของประเทศชาติสืบไป

เอกสารอ้างอิง

- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2539). *ธรรมกับการพัฒนาชีวิต* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2541). *การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา* (พิมพ์ครั้งที่ 2) กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2548). *ธรรมบุญชีวิต* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: ธรรมสาร.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2550). *วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- พระมหาสุทนต์ อากาศโร (อบอุ้น) และคณะ. (2556). *สุขที่ได้ธรรม*. กรุงเทพฯ: ดีไซน์ ดีไลต์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2547). *โรงเรียนวิถีพุทธ* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. (2542). *พระราชบัญญัติ/พระราชกำหนด*. สืบค้นเมื่อ 23 พฤษภาคม 2557, จาก <http://www.krisdika.go.th/wps/portal/general>